



Juan Frantzisko
Petriarena
Xenpelar

1835-1869

BIDeGILEAK

Egilea:

Elixabete Perez Gaztelu

Hizkuntza Politikarako Sailburuordetzak, liburuxka hau egiteko jasotako laguntzagatik, eskerrak eman nahi dizkie:

- Xenpelarreko Jose Luis Erkizia *Baserriri*
- Egurrolako Isastitarrei
- Goñi familiari
- Edorta Kortadiri
- Ereintza Elkarteari
- Errenteriako Udal Artxiboari
- Donostiako Elizbarrutiko Artxibo Historikoari
- Auñamendi Eusko Entziklopediari
- Antonio Zavalari. *Xenpelar eta bere ingurua*. Sendoa, L.G., Oiartzun, 1993
- Errenteriako Udalari. *Errenteriako historia*. Errenteriako Udala, Errenteria, 1996
- Euskomedia Fundazioari
- *Oarso* aldizkariari
- Valverde Lamsfus familiari

Liburuaren azalean eta 1. orrian agertzen den Xenpelarren erretratua Antonio Valverde *Ayalde* margolariak egindakoa da (1969)

Zuzendaritza:	Jerardo Elortza
Argitaraldia:	1.a, 2010eko abendua
Ale-kopurua:	2.300
©	Euskal Autonomia Erkidegoko Administrazioa Kultura Saila
Argitaratzailea:	Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia Servicio Central de Publicaciones del Gobierno Vasco Donostia-San Sebastián, 1 - 01010 Vitoria-Gasteiz
Argazkilaria:	Edorta Sanz
Fotokonposizioa:	EPS, S.L., Vitoria-Gasteiz • www.eps-grupo.com
Inprimaketa:	Gráficas Santamaría, S.A., Vitoria-Gasteiz • www.graficassantamaria.com
ISBN:	978-84-457-3108-6 (Lan osoarena) 978-84-457-3110-9
L.G.:	VI - 542-2010



JUAN FRANTZISKO PETRIARENA BERRONDO XENPELAR

(1835-1869)

XIX. mendeko «zubi» gizona

«XENPELARREN» ETORKIA: SENPERE(N)LARRE

Juan Frantzisko Petriarena Berrondo *Xenpelar* 1835eko urtarrilaren 12an sortu zen. Hurrengo egunean bataiatu zuten Oiarzungo Lartaungo San Estebanen parrokian. Erabat seguru ezin dugu jakin Errenterian ala Oiartzunen sortu zen. Batean zein bestean jaio, biekin izan zuen harreman estua. Baina Errenterian bizi izan zen, erreteriarizat jotzen zuten bere garaikoek; hil ere, Errenterian hil zen, eta Errenteriaren izena zabaldu zuen lau haizeetara: «Errenterian

bizi naiz eta egin zaidazu bisita». Esan dezagun, bada, bi herri auzoen arteko zubia dugula Xenpelar.

Xenpelar izengoitia nondik datorkion jakiteko, berriz, XVIII. mendearen bukaera eta XIX.aren hasierara jo behar dugu.

XVIII. eta XIX. mendeetako gerrateek udalak oso zorpetuta utzi zituzten eta beharrak eramane zituen udal ondasunak, basoak batez ere, saltzera. Erositako inguruetan hasi ziren jabe berriak baserriak eraikitzen. Jakitekoa da Errenteriak 1802an 74 baserri zituela eta 1828an, 108.



Errenteria XIX. mendean

Errenteriako Udalarena zen *Senperelarre* edo *Senperenlarre* (bietara agertzen baita Errenteriako erroldetan) saldu zutenetako bat zen. Erostuna: sortzez Sunbilakoa, baina Oiartzunen bizi zen Juan Kruz Petriarena, Xenpelarren aitona. 1814an erosi zuen Oiartzungo mugatik oso gertu dagoen larre hori eta hantxe etxetxo bat (*casuca*) eraikitzeko baimena eskatu zion gero Errenteriako Udalarari Oiartzungo Errotazahar baserrian bizi zen (baina Arantzakoa zen) Xenpelarren aitak 1820ko otsailaren 20an. Familiaren etxearen izena berendu zuen, hortaz, Juan Frantziskok eta «Xenpelar» bihurtu bertsolaritzaren historiarako.

FAMILIA

Xenpelarren aita, Jose Bernardo Petriarena Bergara, bi aldiz ezkondu zen; bietan Oiartzungo parrokian. Lehenean (1813.11.08)

Josefa Ignazia Iragorri (hala dator ezkontza agirian, baina bataiokoa Retegi dakar) oiartzuarrarekin. Urte gutxiren buruan hil zen emaztea, 1820ko abuztuaren 11n, 30 urte zituela, Jose Bernardo alargun eta hiru seme utzita: Juan Jose, Jose Saturnino eta Juan Kruz. Juan Josek Xenpelarrekin lokera berezia izan zuela eta, hizpidean izango dugu gero ere, eta bide batez erakusten saiatuko gara batzuetan ez dela batere erraza izaten garai bateko paperetan arakatu eta datu fidagarriak eskuratzea.

Juan Joseran ez bataio-agiririk ez heriotzakorik topatu dugu. Ezkontza agiria bai (1855.02.12). Agiri horretan Juan Jose Petriarena Bergara jartzen du, Jose Bernardo Petriarena eta Josefa Ignazia Bergararen (hala jartzen du Iragorri (edo Retegi)ren ordezt) semea, oiartzuarra, baina Errenterian bizi dena. Bestalde, 1856-1857ko datuen arabera, Senperelarren bizi omen ziren: Juan Jose Petriarena Berrondo (ez Bergara, ez Iragorri), 40 urtekoa, Gregoria Retegi emaztea, 30 urtekoa, Rita Berrondo ama (*madre*), 57koa, eta azken honen seme-alabak: M^a Luisa, 23, Katalina, 19, Juan Frantzisko, 21, eta Jose Mari,

15ekoa. Santiago Urbieta «menor» ere han zen. 1871ko erroldan, berriz, Juan Jose Petriarena Irigorri jartzen du etxeko jaun. Etxean bizi diren guztietatik jaioteguna zehaztua ez duen bakarra da. Hiru bigarren abizen gizon berarentzat, antza.

Deituren ugariatz gain, adina ere harrigarri samarra egiten da, izan ere, arestiko datuen arabera, Juan Josek 1816-1817an jaioa behar zuen, baina aski zaila dirudi Jose Saturnino (1815.02.09-?) eta Juan Kruz (1817.10.02-1834.04.19) anaien tartekoa izatea. Zaharrena bazen, berriz —erroldako adina zuzena izanez gero—, gurasoen ezkontzaren eta Jose Saturninoren bataioaren artean beste ume bat izateko denbora gutxixko. Baina zaharrena ez bazen, zergatik etxerako gelditu bizitzen? Gurasoak ezkondu baino lehen jaio bide zen Juan Jose Petriarena.

Lehen emaztea hil eta hamaika urtera (1831.02.14) Maria Rita Berrondo Lekuona errenteriarrekin ezkondu zen Xenpelarren aita. Gure iturri nagusia den Antonio Zavalak dio ama oiartzuarra zela, baina bataiatu behintzat Errenteriako elizan bataiatu zuten, 1801eko martxoaren 24an. Era berean, sei seme-alaba izan zituztela ere badio

2. hab. ⁿ - Alejandro Portugal	2. 5. 7.
Esquider. Estiguel Portugal	2. 5. 7.
Oyarababal-berri-chiqui. Torre Ag. ⁿ Oyarababal.	4. 3. 7.
2. hab. ⁿ - Torre Ant. ^o (2) Verdadero	2. 4. 6.
Senperelarre - Torre Bernardo Petriarena	3. 3. 6.
Anarre - Catalina Berrondo	2. 5. 7.
2. hab. ⁿ - Juana M. ^a Lecuona	4. 2. 6.
Lecuona-berri-Anarre - Andres Lecuona	3. 2. 5.
Oyarababal - Torre Oyarababal	4. 3. 7.
2. hab. ⁿ - Juan Estiguel Oyarababal.	2. 3. 5.
Ysturnaga - Micaela Manzan Arbelaitz	3. 3. 6.

1840ko errolda, Senperelarre baseriaren izenaren eskuinean Jose Bernardo Petriarenaren izena dakarrela

tolosarrak: Josefa Gregoria (1829.12.27-?), Jose Manuel (1832.04.05-?), Maria Luisa (1833.05.11-1869.12.19), Juan Frantzisko, Xenpelar, (1835.01.12-1869.12.08), Katalina Josefa (1838.08.13-1860.05.27), eta Jose Maria (1842.04.06-1865.03.27).

Arreba zaharrenaren gaineko data zuzena ez delakoan gaude. Gurasoak ezkondu baino bi urte lehenago jaioa izatea ezinezkoa ez bada ere, bitxi samarra bada. Beste alde batetik, EAEko eliz artxiboetan ez da inon ageri egun horretan jaiotako (ez geroago hildako) Josefa Gregoriarik; bai, ordea, 1827ko abenduaren 26an bataiatutako Josefa Gregoria Retegi Mitxelena, arestian

Senperelarre

Nº 564

1871	Juan Jose Beltrame y Beltrame	21	Guipuzcoa	Guipuzcoa	Canal	labrador	Canal	10 auz
1872	Jose Maria Beltrame y Beltrame	21	Guipuzcoa	Guipuzcoa	Canal	labrador	Canal	10 auz
1873	Jose Maria Beltrame y Beltrame	15	Guipuzcoa	Guipuzcoa	Canal	labrador	Canal	10 auz
1874	Jose Maria Beltrame y Beltrame	15	Guipuzcoa	Guipuzcoa	Canal	labrador	Canal	10 auz
1875	Jose Maria Beltrame y Beltrame	15	Guipuzcoa	Guipuzcoa	Canal	labrador	Canal	10 auz
1876	Jose Maria Beltrame y Beltrame	15	Guipuzcoa	Guipuzcoa	Canal	labrador	Canal	10 auz
1877	Jose Maria Beltrame y Beltrame	15	Guipuzcoa	Guipuzcoa	Canal	labrador	Canal	10 auz
1878	Jose Maria Beltrame y Beltrame	15	Guipuzcoa	Guipuzcoa	Canal	labrador	Canal	10 auz
1879	Jose Maria Beltrame y Beltrame	15	Guipuzcoa	Guipuzcoa	Canal	labrador	Canal	10 auz
1880	Jose Maria Beltrame y Beltrame	15	Guipuzcoa	Guipuzcoa	Canal	labrador	Canal	10 auz

1871ko errolda

ESTADO NUMERO 1.

PROVINCIA DE GUIPUZCOA. PARTIDO JUDICIAL DE San Sebastian

PUEBLO DE *Senperelarre* INSCRIPCION NUMERO 333

Cedula de inscripcion que, en cumplimiento del Real decreto de 14 de Marzo de 1857 presenta D. *Juan Jose Beltrame* como *califica de Jefe* de todas las personas que han permanecido en dicha casa en la noche del 24 de Mayo con las distinciones siguientes:

Numero de las personas.	Nombre y apellidos paterno y materno.	Edad.	Estado.	Profesion, oficio, ocupacion o posicion social.
1	<i>Beltrame Beltrame</i>	40	Canal	<i>Labrador</i>
2	<i>Gregorio Beltrame y Beltrame</i>	20	Canal	
3	<i>Jose Beltrame y Beltrame</i>	57	Canal	
4	<i>Jose Beltrame y Beltrame</i>	20	Canal	
5	<i>Beltrame id.</i>	19	Canal	
6	<i>Jose Beltrame y Beltrame</i>	21	Canal	
7	<i>Jose Beltrame y Beltrame</i>	15	Canal	
8	<i>Andrigo Beltrame</i>	menor	Canal	

Trigo de laber
Arroz de laber

1857ko errolda

aipatu dugun Juan Joseran emaztea. Bali-teke bi izenak nahastuta egotea. Hala izate-kotan, Jose Bernardo eta Maria Ritak bost seme-alaba izan zituzten, ez sei.

Senperelarre

1873-1

1	Juan Jose Beltrame y Beltrame	40	Canal	Labrador
2	Gregorio Beltrame y Beltrame	20	Canal	
3	Jose Beltrame y Beltrame	57	Canal	
4	Jose Beltrame y Beltrame	20	Canal	
5	Beltrame id.	19	Canal	
6	Jose Beltrame y Beltrame	21	Canal	
7	Jose Beltrame y Beltrame	15	Canal	
8	Andrigo Beltrame	menor	Canal	

1873-2

1	Juan Jose Beltrame y Beltrame	40	Canal	Labrador
2	Gregorio Beltrame y Beltrame	20	Canal	
3	Jose Beltrame y Beltrame	57	Canal	
4	Jose Beltrame y Beltrame	20	Canal	
5	Beltrame id.	19	Canal	
6	Jose Beltrame y Beltrame	21	Canal	
7	Jose Beltrame y Beltrame	15	Canal	
8	Andrigo Beltrame	menor	Canal	

1873-3

1	Juan Jose Beltrame y Beltrame	40	Canal	Labrador
2	Gregorio Beltrame y Beltrame	20	Canal	
3	Jose Beltrame y Beltrame	57	Canal	
4	Jose Beltrame y Beltrame	20	Canal	
5	Beltrame id.	19	Canal	
6	Jose Beltrame y Beltrame	21	Canal	
7	Jose Beltrame y Beltrame	15	Canal	
8	Andrigo Beltrame	menor	Canal	

1856ko errolda

1856-1

Senperelarre

1	Juan Jose Beltrame y Beltrame	40	Canal	Labrador
2	Gregorio Beltrame y Beltrame	20	Canal	
3	Jose Beltrame y Beltrame	57	Canal	
4	Jose Beltrame y Beltrame	20	Canal	
5	Beltrame id.	19	Canal	
6	Jose Beltrame y Beltrame	21	Canal	
7	Jose Beltrame y Beltrame	15	Canal	
8	Andrigo Beltrame	menor	Canal	

HAURTZARO- -NERABEZAROAK

Ez dakigu seguru gurasoak noiz joan zi-ren bizitzera Senperelarrera, ezta Juan Frantzisko han sortu ote zen. Zoritxarrez, Erretereriako lehen errolda 1840koa da eta hor zenbat gizaseme (3) eta zenbat emakumezko (3) bizi diren etxean bes-terik ez dute jasotzen. 1856an han zirela badakigu; lehen aipatu dugu.

Senperelarre ez zen baserri aberatsa: sagas-ti politak bazituen, baina hainbeste lagu-ni jaten emateko adina lur ez. Horregatik

bidaliko zuten Juan Frantzisko Egurrola baserrira, osaba-izebengana. Izan ere, Egurrolan bizi zen aitaren arreba Maria Bautista, Manuel Frantzisko Isastirekin esposatua, eta haiek jaso zuten mutil koskorra.

Isastitarrak mandazainak ziren eta zeregin horretan ez ezik oteketan ere lagundu behar izan zuten Prantxiskuk (horrela esaten zioten): mendian otea bildu, jo eta xehe-xehe egin aziendek neguan jatekoa izan zezaten; lan latza inondik ere. Honelaxe dio «Amerikanuari» bertsoetan:

Hamar urteko nitzan / oteketan hasi,
galanki nekatu (e)ta / gutxi irabazi;
aberatsa izaten / e(z)nu(b)en ikasi,
orain ere e(z)naiz bada / indiano bizi.

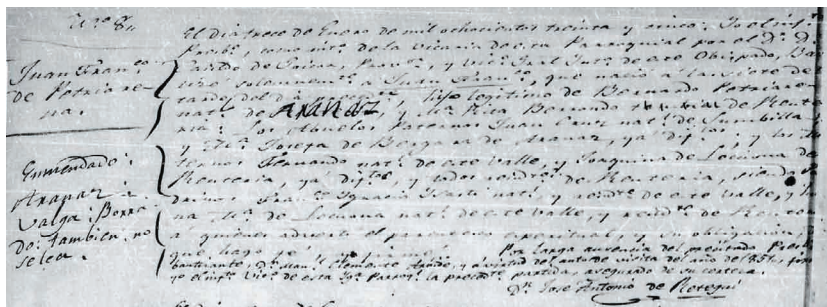
Noiz arte bizi izan zen Egurrolan? Ezin jakin. 1856an Senperelarren bizi zela, bai. Jakin ere zehazki ez dakigu Xenpelarrek eskolara inoiz joateko aukerarik izan ote

zuen, eskolarik gabe ere irakurtzen eta idazten ikastea lortu ote zuen. Irakurtzen bai, baina idazten ez zekien... Nolanahi dela ere, bere hitzei kasu egin behar badiugu, eskolagabea zela pentsatu behar: («eskolarikan ez daukat bañon/esango ditut egiyak»). Beharrik, erroldan zehaztu zutelako dakigu Juan Josek ez zekiela idazten eta bi senidek, Maria Luisak eta Jose Marik, irakurtzen bazekitela.

SEMPERELARREKO ALDIA

Arestian esana dugu Juan Josek Xenpelarrekin lokera berezia izan zuela: bi anaiak bi ahizparekin ezkondu ziren, Josefa Gregoria eta Maria Josefa Retegi Mitxelena-ekin, hurrenez hurren, eta, gainera, Juan Jose gelditu zen Senperelarren bizitzen.

Hantxe bizi izan ziren elkarrekin urte batzuetan Juan Jose eta Josefa Gregoria senar-



Xenpelarren
bataio-agiria



Egurrola baserria lehen eta orain (2010)

-emazte gazteak, gurasoak (aita 1855eko martxoaren 22an hil zen; ama, berriz, Xenpelar hil ondoren, 1882ko uztailaren 14an) eta Maria Luisa, Katalina, Jose Mari eta Xenpelar senideak. Jose Manuel anaia zaharrenaren aztarnarik ez dugu aurkitu EAE-ko eliz agirietan: ez ezkontzetako ez heriotzakoetan; bataioarena besterik ez dugu.

Litekeena da Xenpelar ezkondu artetsuan (1859) denak baserrian bizi izatea. 1856an denak Senperelarren bizi zirela esana du-

gu. 1871ko erroldaren arabera, berriz, Juan Jose eta Josefa Gregoria, lau seme-alaba eta iloba, Xenpelarren alaba Juana Josefa umezurtza bizi ziren.

Juan Jose eta Josefa Gregoriaren hirugarren seme Jose Antonio gelditu zen Senperelarren bizitzen. 1927ko erroldan ez da Senperelarrerik aipatzen baserrien zerrendan: hutsik egongo zen. Geroago familia batzuk izan dira bertan bizitzen, baina Antonio Zavalak 1969an inor bizi ez zela ikusi zuen baserria. 1992. urtean erosi eta orduz gero hantxe bizi da Jose Luis Erkizia *Baserri* errenteriarra: Senperelarre biziberritu du eta Xenpelar dotore askoa berreraiki.

BASERRITIK KALERA: «FABRIKA HANDIKO» LANGILEA

Ahotan izan dugun baserrien goraldiak ez zuen asko iraun, eta baserriaren gainbeherarekin batean Errenteriako hiribildua zabaltzen joan zen.

XIX. mendeko industrializazioak betebete harrapatu zuen Errenteria. Lante-

gi asko eraiki ziren, besteak beste, lihoa lantzen zutenak. Horietako bat zen «Sociedad de tejidos de lino», errenteriar askok oraindik ere «Fabrika handia» esaten diotena. 1845ean sortu zuten.

Ogibidea irabaztera jo bide zuten hiri-bildura eta Madalen kalean jarri bizitzen ama, Jose Mari, M^a Luisa senideak, eta Xenpelar bera. Etxe horretara ezkonduko zen Xenpelar 1859ko abenduaren 22an Maria Josefa Retegi Mitxelenarekin, eta bertan izango hiru alabak: Juana Josefa (1860.03.13), Maria Luisa (1863.03.11) eta Juana Manuela (1866.11.05). Epe horretan ere bada datu harrigarriarik: 1861. urte arteko erroldan kaleko etxean Xenpelar ez da aipatzen; bai, ordea, alaba zaharrena. Ez dakigu zergatik.

Xenpelar baserrian sortu bazen ere, fabrika-langile bihurtu zen: XIX. mendeko bertso-lari fabrika-langile kaletartua. Xenpelarri egokitu zitzaion gure gizartearen eraldaketa sakonenetakoa bere hezur-haragietan bizi izatea: baserri girotik industrializaziorako jauzia. Alde horretatik ere, Xenpelar bi munduren arteko zubia eta batura dugu.



Senpalarre zaharra eta Xenpelar berriua



Liho fabrika, «Fabrika handia». Santa Klara kalean

Xenpelarrek eta arreba Maria Luisak liho fabrikan egiten zuten lan eta zeregin horretan pasatuko zituzten eguneko ordu gehienak, baina ordu luze haiek alaitzeko tarterik ere hartuko zuten: elkarri bertsoak kantatzen, esate baterako. Bi senideen arteko saioen lekukorik, zoritxarrez, ez dugu, baina oroimenean gorde da fabrika bereko langileak ziren Bizente Retegi Iriberri *Musarro* bertsolari oiartzuarren eta Xenpelarren arteko tira-bira, Retegik lan-orduetan erretzeko zuen afizioa zela medio. Honela bota zion Xenpe-

larrek Musarrori pipa hartzen harrapatu zuen batean:

Aizak hi, mutil mainontzi,
nagusiari goraintzi:
Ez al hakiken hor pipa hartzia
ez zela lizentzi?

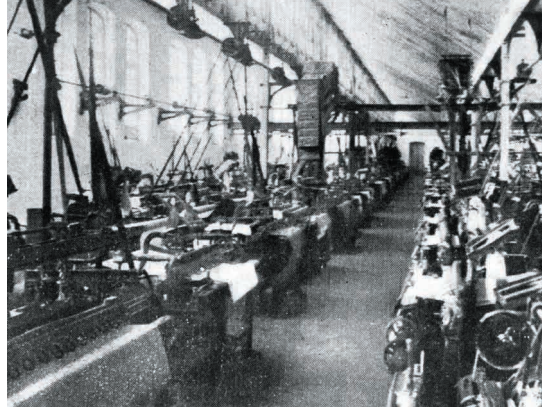
Eta lana ez zenean, jai-arratsaldeetan, kartajokoa, etxean egindako edo inguruko sagardotegi edo bentetatik ekarritako afari-merienda, bilerak (dantzak) eta... bertso-saioak etengabe. Horrelaxe dibertituko ziren.

HERIOTZA

Aski arrunta zen garai haietan gaixotasunak eta izurriteak hedatzea, oraingo garbitasuna, sendabideak eta txertoak ez izaki, eta jende asko hiltzen zen gaitz menderaezin haien ondorioz. Gaixotasun kutsakorren bat etxean sartzen zenean, ez zegoen ezer egiterik: etxeak ixten zituzten eta barren-go inor ezin zen atera, eta kanpokoek ere nahiago ez sartu. Barrengo eta kanpokoaren arteko komunikazioa leihotik behera zintzilikatzen zuten saskitxo baten bidez egiten zuten.

1869an baztanga zabaldu zen Erreterian eta Xenpelarren etxeraino ere iritsi zen. Lehenik emaztea eraman zuen, Maria Josefa, 1869ko urriaren 25ean, 35 urteak bete berriak zituela. Bertsolaria ere ez zen izurriaz libratu.

Arreba Maria Luisa lau urteko alabatxo Joxepa Antoni senarrarekin utzi eta anaia eta ilobatxoak zaintzera joan zen, bere bizia eta sabelean zermanarena arrisku gorrian jarrita. Xenpelar 1869ko abenduaren 8an hil zen, 35 urte bete gabe, eta egun berean jaio Daniela, Maria Luisaren



«Fabrika handia» barrutik

alabatxoa. Egun gutxi egin zituzten bizi-rik ama-alabek: Daniela abenduaren 17an hil zen, eta Maria Luisa 18an; biak baztangaz. Harrigarria da egoera hartan Xenpelarren hiru alabatxoak ez hiltzea. Aita Zavalak jaso duenez, 1869ko urriaren 10etik 1870eko urtarrilaren 17ra baztangak 29 lagun eraman zituen Erreterian.

ONDORENGOAK

Esan berri dugu Xenpelarrek hiru alaba izan zituela. Hauxe dakigu alaben gainean Aita Zavalaren eta EAeko elizbarrutiko artxiboetan arakatuta.

Alaba zaharrena, Juana Josefa, Senpelarren bizi zen 1871n, izeba-osaba eta lehengusuekin. Erreterian ezkondu zen (1884.09.02) Jose Maria Bartolome Puerto Arrietarekin. Maria Luisa, bigarrena, Egurrolan jaso zuten. Gero Hondarribian



Madalena kaleko etxe honetan hil zen Xenpelar

ezkondu zen (1889.07.02), Tomas Ambrosio Sagarzazurekin. Aita Zavalak dio Andoainen bizi eta Pasaia Antxon hil zela. Ez dakigu noiz. Gazteena, Juana Manuela, Jose Maria Luzuriaga Aldanondorekin ezkondu zen, Andoainen (1894.07.30).

Zavalak dio zaharrena eta gazteena Ameriketara joan eta arrastoa galdu zitzaigula. Guk ez dugu Xenpelarren alaben heriotza-agiririk aurkitu EAEko elizbarrutietako artxiboan, baina Xenpelarren bilobenak izan daitezkeen arrasto batzuk topatu ditugu.

Bi umetxo Puerto Petriarenatarren heriotza-agiriak jasoak daude Oiartzungo elizan. Lau Sagarzazu Petriarenatarren bataio-agiri aurkitu ditugu (1890 eta 1896 bitartekoak) eta Luzuriaga Petriarena abizeneko bi (1895 eta 1899. urteetakoak). Honaino iritsi gara gure bilaketan. Nolanahi dela ere, kontuan izan behar da EAEko artxiboek 1900 arteko informazioa daukatela indexatuta.

Maria Luisa Xenpelarren arrebak, berriz, lau seme-alaba izan zituen Jabier Inazio Aranberri Elorza azkoitiar alpargatagilearekin, baina Joxepa Antoni (1865.01.07-1943.12.29) beste inor ez zen iritsi gaztarora, gainerako hirurak umetan hil baitziren.

Iloba horri esker dakizkigu, hain zuzen, osabaren jakingarri asko, eta gehiago jakingo genituzke berak gorde zituen bertso-paper guztiek bestelako zoria izan balute. Bozas Urrutia kronikagileari utzi zizkion argitara zitzan, baina, orduko gerrateak zirela tarteko, azkenean paperak betiko galdutzat eman behar dira. Gordelan horregatik besterik ez balitz ere, mereziko zukeen emakume honek hemen aipatzea, baina, gainera, bertsolaria ere bazen; eza-

gutzen ditugun emakume bertsolari gutxi haietako bat. Osabaren eta amaren gaitasuna berendu bide zuen. Eta ama aipatu dugunez gero, esan dezagun ez dakigula bizitzak beste aukera batzuk eman izan balizkio noraino iritsiko ote zen anaia zaintzeagatik bizia eman zuen Maria Luisa Petriarena emakume buruargia.

Errenteriako zaharrak oraindik ere oroitzen dira Joxepa Antoniz —«Joxepantoni Xenpelar» esaten diote— eta bizi zen Santsoenea kalean zuen jostundegiaz. Etxe hartan bizi izan zen Florentina Perez Salaberriarekin eta jostundegi hartan ikasi zuten garai hartako errenteriar askok; besteak beste, Monika Galarraga, Juan Zabaleta bertsolariarekin ezkonduko zenak. Florentina eta Monika, eta Joxe Goñi (garai bateko Errenteriako berrien gordailu eta solaskide aparta) Antonio Zavalarentzat informazio-iturri paregabeak izan dira, eta haren bitartez, gureak ere bai.

Joxepantoni Petriarena jostundegiko ikasleekin, aurrean Monika Galarraga duela.
Beste argazkian Joxe Goñi





Xenpelar bertsolaria

Xenpelar eserita. Jorge Oteizaren irudia

FAMILIA BERTSOLARIA

Xenpelarrek berezkoa zuen bertsozaletasuna eta mutil koskorretatik hasi zen erakusten hartarako trebetasuna. Umetan oteketan ari zela makina bat bertso kantatuak zituen.

Familian ere bazegoen bertsolaririk. Gertuenak, arreba Maria Luisa eta alaba Joxepa Antoni. Gehiago ere bai: Juana Joxepa Bengoetxea Oiartzabal *Andre handia* errenteriarra (1861.11.22-1943.09.06), Jose Frantzisko Petriarena Retegi, Xenpelarren ilobarekin ezkondua, bertsotan aritzen zen. Xenpelarren garaikide Jose Antonio Bengoetxea Lekuona *Ardotx* bertsolari oiartzuarra (1826-1878) ere osaba zuela dioenik bada.

BERTSOLARITZAREN ILDOAN

Bertsolaritza noiz hasi zen jakiterik ez badago ere, giza «zerak» kantari adieraztea atzo goizekoa ez dela asmatzen ez da zaila. Besteren bitartez iritsi zaizkigu Xenpelarren atariko diren XVIII. eta XIX. mendeen arteko Fernando Amezketarra, Zabalá, Txabalategi, Izuela... bertsolarien berri.

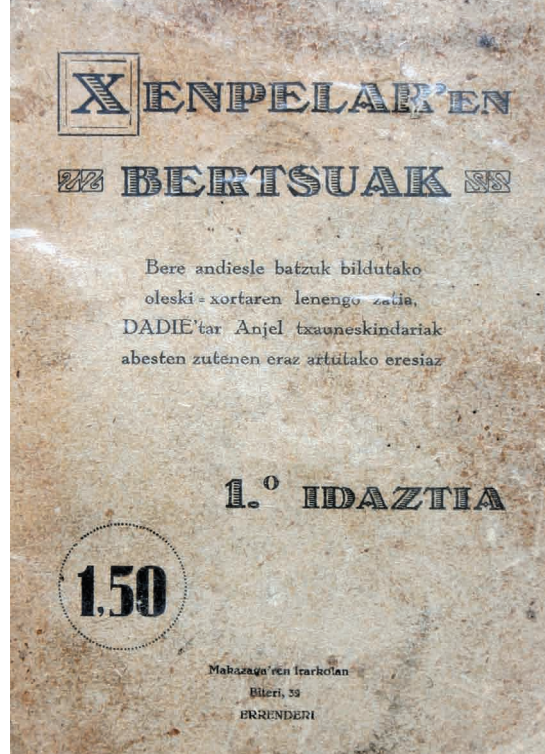
Xenpelar kate luze horren maila bat da eta, aldi berean, ez da uhartea. Garaikide ditu, besteak beste, Iparragirre (1820-1881), Indalezio Bizkarrondo *Bilintx* (1831-1876) eta Pierre Topet *Etxahun* (1786-1862). Eta garaikide ditu, era berean, maila apalagoko beste bertsolari

ezezagunago batzuk ere. Xenpelarrek berak kantatzen du Txikierdi sagardotegian hauexek elkartu zirela:

PANDERIYako honek / memoriya erne;
 LEXOTIk jartzen digu / zenbait umore;
 txarrik ezin bota du / IBARREk nahita re;
 nik hoiekin ezin dut / luzitu batere;
 XORROLA da trebe;
 baita BORDONDO re;
 ARDOTX paregabe;
 AROTXA kantore;
 LARRABURU jartzen det / gobernadore.

Eta beste bertso batzuetan aipatzen dituen Musarro, Justo, Lonjinos, Patxi Bakallo, Oloki eta beste. Horrek adierazten du bertsolaritza aski hedatua zegoela garai horretan Gipuzkoako Beterriko Errenteria-Oiartzun inguruan. Hona Xenpelarren bertsoei ateratzeko beste etekin bat: bere garaiko bertsolarien lekukoa izatea.

Xenpelarren garaia arte bertsolaritza bat-batekotasunarekin, plaza eta sagardotegiarekin lotuta dago. Eta Xenpelarrek ere giro hori bizi du: plazako bertsolarien arteko lehia, desafioa, herrietako jaietako ospakizunak... Horrela aritzeko belarria



Juan Jose Makazagak 1930 aldera Xenpelarren bertsoekin kaleratu zuen liburuxka

eta eztarria gutxienez beharko; eta besterik ere bai: entzuleekin bat egiteko bizi-tasuna, buru-argitasuna, umorea... Hori guztia, gutxi edo gehiago, bertsolari guztiek (edo gehienek) badute. Xenpelarrek hori ez ezik beste gaitasun bat ere bazuen: musika, doinuak asmatzekoa —bat-batean asmatzekoa!—. Hitzen eta doinuen berrikuntza beregan batu zituen.

Horren lekukoa badugu. Xenpelar gaztea zela, norbaitek (Bilintx? Iparragirre?) erronka jo omen zion Xenpelarri ez zela gauza musika sortzeko. Xenpelarrek, be-

IPARRAGIRRE ta XENPELAR

Egun baten Donosti uriko sagardotegi batean bi gizon on-
pessa aldek orkulu zitran.

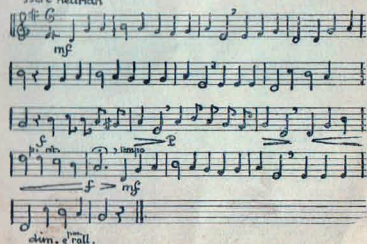
Jakintun izanik Iparragirre, Xenpelar^{en} etorri eta olerki es-
teko erroztazunaz, orlik ziar alkarturik berak ereiz laguntzen
ziola oleskiak abestuz jardutea eskatu zioten:

Etzan orde Xenpelar^{ek} ontziari ariu esakintza, eta ordutan
mihurak Iparragirrek ontziari itz egin zioten:

—Ez dek nerakin etorri nahi, nere eresian (doinuan) oles-
kiak (bertsuak) egiteko gai ez aizelako.

Xenpelar^{en} erantzuna?—Aren zailenietako eresian, ondoren
dijoazen oleskiak abestutzea izan zan.

Dere neurrian



1

Iparragirre abilla dala
askorik diyoit aditzen,
eskola ona eta musika
ori oyeikin serbitzen;
ni enaiz ibiltzen
kantuz diru biltzen
komediante moduan,
debalde fiesta preparatzen det
gogua dedan ordutan.

2

Eskola ona eta musika,
bersolariya gañera,
gu ere zerbait izango gera
orla ornitzen bagera;
akoz gure kalera
baserritar legera
musika oyeik utzita,
Errenteriyari bizi naiz eta
egin zaidazu bisita.

«Iparragirreraren doinua»,
J. J. Makazagak
argitaratu zuen eran

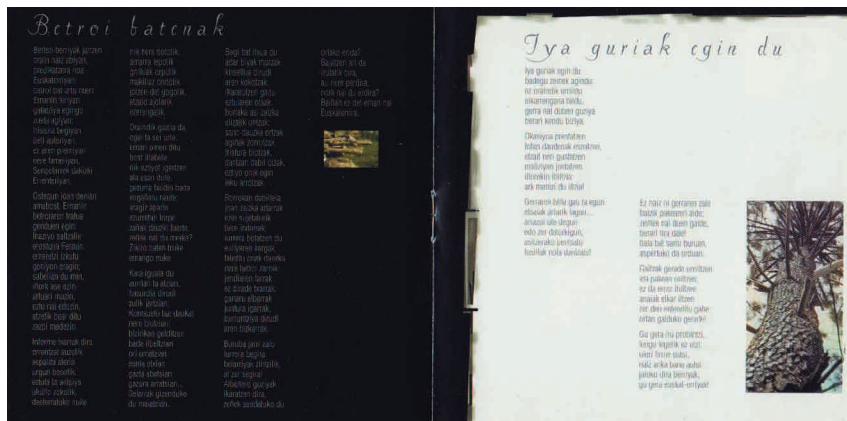
rriz, bertsotan erantzun, eta berak asmatu-
tako doinua erabilita. Orduz gero, doinu
horri «Iparragirreraren doinua» esaten zaio
eta oso ezaguna da euskal herri guztietan.
Beharrik, Makazagak partitura jaso zuen.

Baina Xenpelarren bizialdian bertsoak
hedatzeko beste bide bat irabaziko du,
ahozkoaren ondoan: idatziarena, hain zu-
zen ere. Lehen Karlistalditik hasi (1833)
eta 1936ko gerratea arte bertso-paperen
nagusigoa da, eta horretan ere Xenpe-
larren izena gailentzen da. Bide honetaz
barra-barra baliatzen den lehen bertsola-
ria da. «Bertso berriyak, Xenpelarrek ja-
rriyak» esamoldea finkatuta geratu da ge-
rorra; hain uztartuta agertzen dira bertso
idatziak eta bertsolari errenteriarra. Para-

doxa dirudi seguru aski idazten jakingo ez
zuen pertsona aitortzea bertso-paperen,
bertso idatzien ordezkari nagusia.

XENPELAR BERTSOEN BITARTEZ

Xenpelarrek zenbat bertso sortu, zenbat
kantatu eta zenbat idatzi zituen (edo inori
idatzarazi zizkion) ez dakigu. Esan dugu
idatzitako asko galdu direla. Xenpelar
egileztat jotzen diren guztiak hala diren
beti ezin da jakin eta beste inoren ahotan
jarritakoak Xenpelarrenak direnik ere
ez. Bertso berak oroimenean gorde duen
lagunaren arabera ere hainbat aldaera
izan ditzake... Ez da lan samurra, hortaz,
Xenpelarren langintza guztia mugatzea.



Xenpelarren gerraren aurkako bertsoak

Makazaga, Jautarkol eta Aita Zavalaren edizioei esker iritsi zaizkigun bertso horiek hartu beste biderik ez dugu, hortaz, bidegile honen izaera, kezka eta beste jakingo baditugu.

Nolakoa ote zen Xenpelar gorputzez? Iritsi zaizkigun testigantzen arabera, txikia eta meharra zen, begi biziak eta bihurri samarrrak eta aurpegi kolore «berdexka»; ilun samarra. Aurrez aurreko erretraturik ezean, jakin, ezin jakin dezakegu benetan nolakoa zen, baina gure ikonografian gelditu zaigu Antonio Valverde *Ayaldek* oraindik ere bizi den Antonio Lekuona (*Matxio*) oiartzuarra eredu hartuta 1969an egin zuena. Horixe dugu Xenpelar hezur-haragizkoa.

Bestek egindako bertsoen bitartez ere asma dezakegu oso handia ez zela izango. Olloki zaharrak Xenpelarri kantatutako bertso batean txikia zela dio: «Honoko txiki honek/

astinduko gaitik». Musarrok ere Xenpelarren hezurrez honakoa botatzen du: «Hezur igarrak hautsitzin dizkik».

Eta nolako izaera ispilatzen da bere bertsoetan? Bakezalea da inondik ere: «Ez naiz ni gerraren zale, baizik pakearen alde» kantatu zuen etsipena darion *Iya guriak egin du* bertsoan, 1872an piztuko zen azkenengo karlistaldiaren bezperetan.

Kristaua eta elizkoia ere bada: ahapaldi asko, bertso-paperetan batez ere, erlijio-gaiei eskainiak ditu. Esate baterako, mintzatzen da jesuitak Espainiatik bidaltzearen kontra: «Lehengo legerikan nahi/ez bazuten galdu/jesuitak zertako kanpora bidaldu?»; eta apaizek jorjala kobratzearen alde: «Debaldekua dala/haur bataiatzia,/gainera hiltzen dana/enterratutzia;/ez bazaie tokatzen jornalik hartzia,/alferrik da orduan/estudiatzia».



Ideologia politikoari dagokionez, berriz, foruzale agertzen da. Lege zaharretan ikusten du «euskal herrien», euskaldunen, burujabetasun eta batasuna: «Lege onetan gauden/ganbiatu gabe,/inor egin ez dedin/euskaldunen jabe». Liberalak ez dituela gogoko aitortzen du: foruen galeraren erantzule egiten ditu: «Liberalak diote egoteko umil/lehengo lege zaharrikan/eztutela nahi hil/gu tontuak bagina/horiek beti abil/oraindik asuntua/fandaguan dabil». Baina karlisten alde ere ez du egiten.

Oroimen ona, bat-batean asmatzeko gaitasuna, bizitasuna eta umorea berezkoak ditu. Justo eta Lonjinosekin botatako aldrebeskeria sonatuez gain, baditu umore finaren, ironiaren ukituak. Era dotore honetan deitu zion lapurra errenteriar bati: «Egin dek etxe berria/zurupatuaz herria, /ez ongi bete izan bahren/sagardoz neurria». Dohain horien jabe delako jotzen du Manuel Lekuonak Xenpelar «herri-kantoreen» ordezkariatzat.

BERTSO-GAIK

Gai ugari eta era askotakoak jorratu zituen Xenpelarrek bertsoetan, eta horien bitartez islatzen du XIX. mendeko euskaldunen bizi-

modua eta orduko gizarte nahasia. Koldo Mitxelena aipatzen duen «historia txikia» osatzeko hurbilbide paregabea dira bertsook.

Lantzen dituen gizarte gaien artekoa da 1858an hasi zuten «Norteko ferrokarrila» (Madrildik Iruna doana), bertsolari gehiagok ere (Txirritak, adibidez) bertso-gai hartu zutena. Xenpelar ez da mintzatzaren garraio-mota horren kontra: ogibide iturria izan da hemengoentzat, eta lanak bukatzean jende asko lanik gabe geratu da: «Bajatu gera graduan/lehengo egunak goguan» [...] «Miseriaren adarrak/dauzkat hitz egin beharrak».

Baina, era berean, lanera erakarri dituen frantsesek Xenpelar harritzen dute: jende horien ohiturak (beti pipa ezpainetan), janzerak (polainak, *gorbeta*, kasaka...), hizkerak: «Horien lenguahea ona da berentzat/munduan dan txarrena/nire ustez guretzat/ikasiko ez degula/sekulan deritzat/hitzik ere entenditzen/ez diot nik behintzat». Kritikatu ere egiten ditu: ez dira elizara joaten, alferrak dira, neskak hemen «bizirik alargun» utzita alde egiten dute beren herrira, mozkortzen dira eta, gainera..., beren erruz, ardoa garestitu egin da.

Politika-gaien berri jakiteko ere balio du-
te Xenpelarren bertsoek. Esate baterako,
1868an Isabel II.a erregina Espainiatik
bidali zutela, lehen ere aipatu ditugun je-
suitak erbesteratu zituztela, apaizei jorna-
la kendu nahi izan zietela eta beste ispila-
tzen dira bertsoetan.

XIX. mendeko jendearen eguneroko bizi-
moduaren kronista ere bada errenteri-
arra: herriko jaiak (Pasaia zezenak, es-
tropadak, palanka-apustuak...), fabrika-
-langileak, gizon eta emakumeen arteko
harreman gazi-gozaak (senarrak jipoitzen
duen andrea, andre etxekaltea, mutil eta
neska zaharren desdita, andre onaren
bentajak...). Horietako batzuk seguruenik
beste norbaitek enkarguz eskatuta eginak.

Esan dugu erlijio-gaien gaineko bertso as-
ko (batez ere bertso berriak) egin zituela:
Jesusen zauriei, Santa Barbarari, Jesukris-
toren Pasioari, Balentin Berriotxoari...
Ahozkotasun ia hutsean bizi zen gizarte
hartan bertso-paperek zeregin didaktikoa
ere izango zuten: irakurtzen zekienak bes-
teei irakurtzen-kantatzen zizkien bertso-
-paperetakoak eta horrela istorioek zabal-
kundera zuten.



Xenpelar zutik. Jorge
Oteizaren estatuatxo
hau luzaroan erabili zen
Euskal Herriko bertsolarien
lehiaketa nagusiko
txapelduna saritzeko

Azkenik, nabarmentzekoa da bi ideia erre-
pikatzen direla han eta hemen Xenpelarren
bertsoetan: batasuna jende artean, euskal-
dunen artean: «Elkarrengana bildu», «na-
hastuta gabiltzanak elkargana bildu»; eta
umiltasuna: «Gaitzak gerade umiltzen»,
«banidadia sobra dezu buruan». Bertso ba-
tek izen horixe du, hain zuzen ere: *Munduko
harrokeriak zer sententzia ekarriko duen.*

BERTSOKERA

Bertsoak egiteko oso modu neurtua, soila,
baina indartsua du. Bertsoak, hasi eta buka,
jorratzen ari den gaiaren ildoan doaz. Zava-
laren esanetan, harri landuaren modukoak
dira: «sendoak eta akats gabeak».



Lekuona zaharrak aitortzen du Xenpelar «Gipuzkoako eskola»ren sortzailatzat. Beste leku batzuetako bertsoen aldean, eskola honen ezaugarri nagusia da beti puntua txukun, argi, xehe, eder egitea eta beti azkenaurreko silabatik etorri behar du. Adibide argia da *Betroyarena*:

Begi bat itsua du, adar biak mOTZAK,
kriseilua dirudi haren kokOTZAK.
ikaratutzen gaitu eztularen hOTSAK,
burlaka ari zaizka elizatik hONTZAK.
Sano dauzka hORTZAK,
haginak zorrOTZAK,
trixtura bihOTZAK,
dantzan dabil hOTZAK...
Ez dio onik egin leku arrOTZAK.

Zailena omen den bederatzi puntukoan ere maisua da Xenpelar. Batere nekerik gabe arituko balitz bezala josten ditu ideiak le-
rro-lerro, gainera, estrofa-mota eta doinu asko eta era askotakoak erabilita.

Xenpelarri hizkerak berak ez dio kezkarik sortzen; eguneroko tresna du, eta eguneroko hitzak azaltzen dira bere bertsoetan. Horregatik darabiltza *bajatu*, *suspiriyu*, *desanparatu* eta antzekoak, baina duen

hizkuntza-gaitasunak eskura jartzen dio egun, behar bada, maila jasokotzat joko genituzkeen egiturak erabiltzea. Adibidez, helburuzko perpausak adizki hauen bitartez adieraztea: *anima izan ez dedin, ori gauden* [egon gaitezen] *ikasiak*...

Xenpelar aparta da ideien arteko kontrasteari etekina ateratzen. Inor gutxik bezain ongi darabil baliabide hau entzulea hunkitzeko; dela barrea sortzeko —Justo eta Lonjinosekin Lezon izan zuen desafioan bezala—: Itsasoan arbolak aldatu, itsuak ikusi, hankamotzak korri egin, mutua deiadarka, baheak irina eho, errotak iralgi [iragazki], ganibetak erre, labeak ebaki..., dela irudi beldurgarriak eratze:

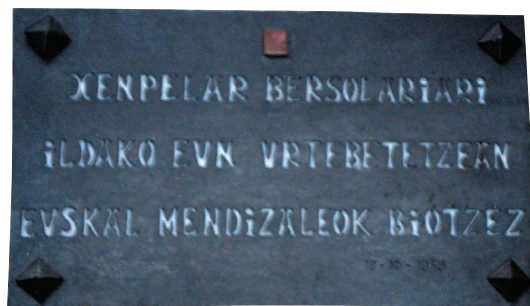
Itsasoak su, eguzkia ilun,
ilargia odolak hartu,
lurrak ikara eta gainera
erriyo danak agortu,
munduko gauza baliosuak
erre eta ikatz bihurtu...
pekatariak umil gaitezen
bada zerekin beldurtu.

Begietan ere ematen du deskribatzeko duen ahalmena. Betroiarena errepikatu gabe, ho-

na, beste askoren artean, Ageda izeneko emakumearen «bentajetako» batzuk: «Meriñekia harro/para korputzian/iliak de rodete/biharko du atzian,/gerria ahalegina/estutu korsian».

Irudi estilistikoak sortzen zituen mutila da: «Baileak eta soinu ederrak engainatuta ibili/Eguna bidean etorri/Asuntoa fandangoa ibili/Fusilak dantzatu...». Konparazioak erabiltzen ere badaki: «Ume txikiak engainatzeko nola egina den pastela,/Kulparik gabe saldutzen naute Kristo Judasek bezela...». Hiperbolea, esagerazioa da nagusi, berriz, aldrebeskerien bertsotan: «Zapaten orde txalupak oinetan/Sei libra tripaki txantxangorriarenak...». Bat-batean asmatuta!

Aipamen berezia zor du darabilen hizkerak. Harrigarria da eskolarik ez zuen gizon xume hari nola darizkion irudiak, metaforak sentiberatasunez betetako bertsotan. Horien guztien bitartez, Xenpelar gizakion barneraino iristen da eta entzule-irakurleekin komunikatzea, bat egitea lortzen du. Mitxelenak dio eskola izan balu, «Quevedoren tankerako zain eta hezurra besterik ez zuen prosalaria» izango genukeela Xen-



Xenpelar izeneko kalea Errenterian XX. mendearen erdi aldera eta herri bereko Urdaburu mendizale-elkarteak Xenpelarren sortetxean jarritako oroigarria

pelar. Baina bertsolari eskolagabea izanik ere, bere bertso batzuk Europako ahozko literaturaren antologia osatzeko modukoak dira.



Xenpelarren «sona»

Bertsolariya aldizkariaren azala

Xenpelarrek bere garaian arrakasta eta ospea lortu zituen. Adibide gisa, Aita Zavalak dio «Azken juizioaren» bertsoek 40 edizio izan zituztela. Bere bertso asko herrikideek oroimenean gorde dituzte eta belaunaldiz belaunaldi entzun eta ikasi.

Alabaina, XX. mende hasierako euskal intelektual batzuek bertsolaritza erabat baztertu eta arbuiatu zuten: arlotetzat zeuzkaten bertsolariak, zabarregitzat kantu-gaiak, eta erdarakadaz josiegitzat zerabilten hizkera; ez «behar bezain garbia», alegia.

Koldo Mitxelenak bere *Euskal literatura-ren historian* (1960) dioen bezala, bistan da XIX. mendeko bertsolari eta bertso ge-

hienak ez direla literatura idatzi goitarraren bildumetan jasotzeko modukoak, baina bistakoa da, era berean, zein zen bertsolarien asmoa: aurrean zituzten entzuleekin komunikatzea, bat egitea. Eta, horretarako, zein gai hartuko zituzten euskaldun baserritar eta kaletar haien buru-bihotzetan eragiteko? Beren eguneroko bizitzan txertatuak zeudenak. Eta nola eskatu bertsolari eskolatu gabe haiei egunero euskaraz erabiltzen zituzten hitzak baztertzeke eta haien ordezkula entzun gabeko (eta askotan gutxi sustraitutako) beste hitz «garbi» baina arrotzak erabiltzeko?

Beharrik, izan zen bertsozale eta ikertzaierik ahozko herri-literatura balioetsi zue-



Juan Jose Makazagaren argazkia

nik. A. Abadie 1853an Urruñan hasi zituen Lore-jokoen bultzadaz aherentzi gabe, bertsolarien —eta Xenpelarren— ezagutze eta zabaltzean eragin berebizikoa izan zutenok aipatu beharrak dira: 1930 urteetako *Euskaltzaleen* mugimendua, Manuel Lekuona —ahozko euskal literaturaren ikerketaren zutabe eta oinarria— eta Juan Jose Makazaga inprimatzaile bertsozalea. Bakoitzak bere alorrean (ikerketan nahiz zabalkundean) egindako lana izan ezean, oroitzapen hutsen bidez, nekezago izango genukeen Xenpelarren berri.

Juan Jose Makazaga (1887-1963) altzatar erretertiartuak *Bertsolariya* astekarian 1931 eta 1932 urteetan, besteak beste, Xenpelarren bertsoak argitaratu zituen. Baita ondo-

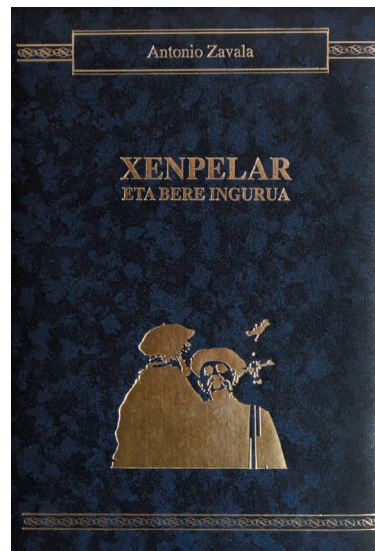
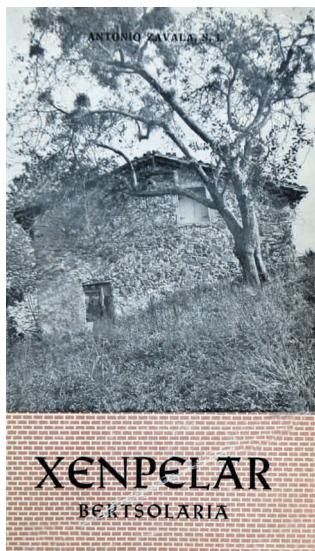
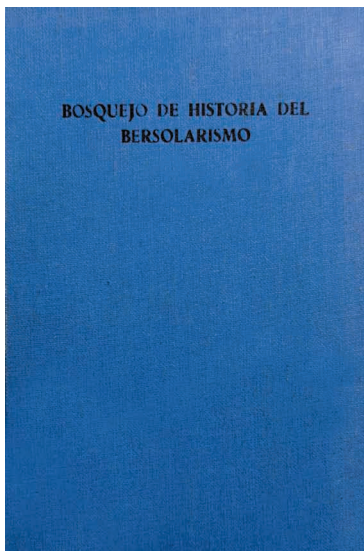


Manuel Lekuona eta Luis Jauregi *Jautarkolen* liburuak

rengo lanen oinarri izango zen eta Jautarkolen hitzaurrea zuen *Xenpelar'en bertsoak* liburuxka ere. Zoritxarrez, Makazagak argitaratutako guztia ez zaigu gure eskuetara iritsi: 1933ko uholdeak bertso-paper asko eramane zituen betiko.

Garai berean *Euskaltzaleak* taldekoa zen Luis Jauregi Etxenagusia *Jautarkol* (1896-1971) erretertiarra, buru-belarri aritu zen bertsolariet gure kulturari aitortu behar zitezien lekuaren alde mintzatzen. Urte batzuen ondoren, 1958an, *Xenpelar bertsolariak* argitaratu zuen: Frantzisko Petriarenaren bizitza eta lanaren berri izateko ezinbestekoa.

Egitasmo berari eutsi eta ikaskuntzekin uztartzen ahalegindu zen Manuel Lekuona



Antonio Zavalak asko idatzi zuen bertsolaritzaz nahiz Xenpelarri buruz. Hona hemen lagin batzuk

(1894-1987) oiartzuarra. Ahozko euskal literatura bazen ikergaia, eta, gainera, bazuen lekua munduko literaturan. Ahozko literatura eta bertsolaritza duintzeko ahalegin horretan kokatu behar ditugu 1936ko gerratearen aurreko bi lan funtsezko: *La poesía popular vasca* (1934) eta *Literatura oral euskérica* (1935). Lan horietan Xenpelarrek burua gailen ateratzen du.

Arestikoei Antonio Zavalaren izena (1928-2009) pare-parean ez jartzea bidegabekeria litzateke. Tolosarrak sortu eta elikatutako *Auspoa* bildumaren izenak urrezko letretan idatzita egon behar du ahozko literaturaren historian. Inork Xenpelarrez —eta bertsolaritzaz— ezer jakin nahi badu Zavala zenaren

bi lan hauetatik hasi beharra dauka derrigor: *Bosquejo de historia del bersolarismo* (1964), eta *Xenpelar eta bere ingurua* (1993).

XENPELARREN AZTARNA

Xenpelarrek aztarna sakona utzi du ize-na dela, bertsoak direla. Urrutirago gabe, *Euskaltzaleak* izeneko elkarteak eta Errenteriako herritarrek 1931n hil zen etxean oroigarri bat jarri zuten. Geroago, heriotzaren lehen mendeurren az (1969) baliatu ziren Xenpelar berreskuratu eta ezagutarazteko, eta urte osoan zehar gauzatzen joan zen omenaldi bat prestatu zuten.

1970az gero *Ereintza* elkarteak urtero antolatzen du «Gipuzkoako bertsolari berrien



Errenteriako Ereintza elkarteak antolatzen duen «Xenpelar» sarirako bi urtetako kartelak



Jorge Oteizaren *Quousque tandem...!* liburua

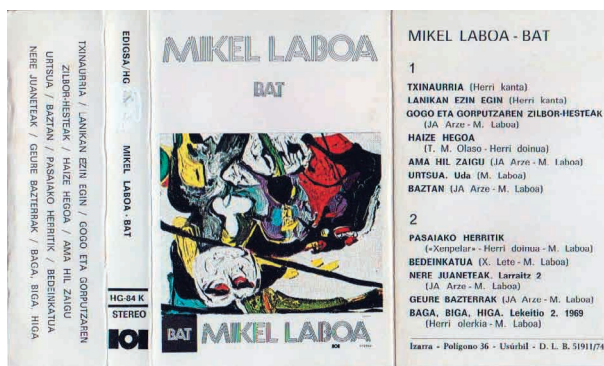
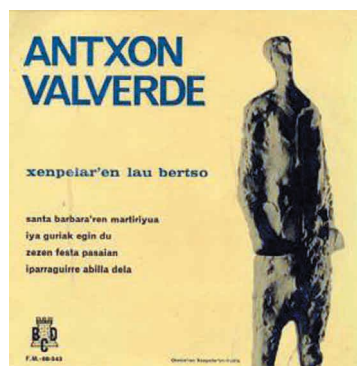
Xenpelar saria», berrogei urte geroago oraindik ere bizirik dagoena. Bertsolaritzaren Dokumentazio-zentroak ere Xenpelar du izena (www.bertsozale.com). Errenteriako kale bat ere Xenpelarri eskainia da... Xenpelar bada nor euskal kultura zabalean.

Beste era bateko aztarna isilagoa ere bada-go. Esate baterako, Koldo Mitxelena herri-kidearen lanetan: Xenpelarren bertso zatiak hartu izan ditu bere artikuluen izenburuetarako: «Iya guriak egin du» bertsotik «Jaioko dira berriak» jarri zion izenburuan *Deia* egunkariaren lehen alean, 1977an, argitaratu zuen artikuluari. «Dama batek jartzia horrenbeste lege» izendatu zuen («Ageda-

renak» bertsotik hartuta), berriz, beste artikulua bat. Eta beste askotan irakurleari keinuak egiten dizkio —norenak diren esanda eta esan gabe— Xenpelarrenetik hartutako hitz eta esapideez baliatuz.

Euskara idatziaren lekukoen zutabea eta batasunaren oinarria den *Orotariko Euskal Hiztegia* ontzeko zein euskal testu erabili erabaki behar izan zutenean, Mitxelenak ez zuen dudarik izan Etxepare, Lizardi eta besteren artean Xenpelarren bertso-bildumak ere hautatzeko.

Bestetik, Xenpelarrek lortu du bere aztarna beste arte batzuetara ere iristea; zehatzago esanda, pintura, eskultura eta musikara.



Xenpelarren bertsoak dakartzaten disko batzuk,
1970eko eta 1980ko hamarkadetan grabatuak

Antonio Valverde *Ayalde* pintoreak «gure» hezur-haragizko Xenpelar betikotu zuen. Jorge Oteiza eskultoreak *Quosque tandem* (1963) gogoeta-bilduman bertsolarien alde egin ez ezik, Xenpelar eskultura-sorta (zalapartatsua) ere egin zuen.

Baina seguru aski XX. mendeko azken laurdenetik hona Xenpelarren bertsoen hedatzaile nagusia musika izan da. Hobeto esan, bertsoak kantatu eta grabatzea. Batez ere, Mikel Laboaren «Pasaiako herritik», eta Xabier Lete, Antton Valverde eta Julen Lekuona hirukoteak herriz herri kantatu (eta diskoan grabatu) zituen makina bat bertso gelditu dira euskaldun askoren kantuen gordailuan. Xenpelarren bertso batzuek beste maila bat erdietsi dute: herri-kantutegiaren osagai bilakatu dira.

Horrek guztiak iraunarazi du Xenpelar bertsolari bidegilea euskaldunen gogo-bihotzetan. XXI. mendeko euskaldunak badu zer entzuna eta zer gozatua XIX. mendeko bertsolariarekin. Dударik ez dago giro-garaiei gaineko zubia eraiki digula Xenpelarrekin.

BIDOGULEAK



EUSKO JAURLARITZA
GOBIERNO VASCO

KULTURA SAILA
Hizkuntza Politikarako Sailburuordetza

DEPARTAMENTO DE CULTURA
Viceconsejería de Política Lingüística

Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia

Servicio Central de Publicaciones del Gobierno Vasco